

Vrij Nederland

Special

**Nelson
Mandela**
1918 - 2013

Inhoud

Achter het icoon

Nelson en de anderen

De villa waar Mandela bijkwam

Hoe de ex-gevangene op kracht kwam bij een superrijke blanke

Een symbool in Nederland

Van zitbank tot chrysaant

Tussen hoop en teleurstelling

Nederlandse activisten blikken terug

Nelson en de anderen

Achter het icoon

Een portret van Nelson Mandela is een portret van vele anderen. Het verhaal van Reggie Oliphant, Molly Blackburn en een vader op de boot naar Robbeneiland.

door Frits van Exter

Op de veerboot naar Robbeneiland werden altijd mensen zeeziek. De familieleden van gevangenen moesten benedendeks blijven. Het was er bedompt, er waren geen ramen. Eén keer had hij een kleine daad gesteld: hij ging op het dek zitten in de frisse zeelucht tussen de blanken. De schippers en de cipers zeiden hem terug te gaan, maar hij weigerde zich te laten opsluiten. Uiteindelijk lieten ze hem met rust. Dat had hem goed gedaan. Ik ontmoette hem 28 jaar geleden in Kaapstad. Zijn naam en andere details weet ik niet meer, omdat mijn aantekeningen later werden gestolen. Maar zijn verhaal is bij me gebleven. Hij zat op de binnenplaats van een doorgangshuis van

de kerken voor familieleden van politieke gevangenen. Hij had zijn duffelse jas tot aan de kin dichtgeknoopt. Het was juli, winter in Zuid-Afrika. Er woei een harde, koude wind over Tafelbaai. Hij maakte zich zorgen over het weer. Hij was bang dat het niet door zou gaan, dat hij onverrichterzake weer de 1400 kilometer lange reis zou moeten maken en zijn vrouw geen enkel nieuws over hun zoon zou kunnen brengen. Het was hem eerder overkomen. Dan zat er niets anders op dan een nieuw verzoekschrift in te dienen en te wachten. Het ergste was nog dat het eiland bij helder weer vanaf de kade zo dichtbij was dat hij meende de celblokken te zien. Hij vertelde me dat zijn zoon nog geen dertig was en al acht jaar op Robbeneiland zat. Hij

moest er nog vier. De vader had het van hem niet verwacht, wel van zijn oudste zoon, een wildebras die de blanken recht in het gezicht durfde te tarten. Ergens na het bloedbad van Soweto in 1976 was er kennelijk bij allebei iets geknapt en waren ze ondergedoken. De veiligheidspolitie kwam 's nachts langs en keerde het hele huis binnenstebuiten. We krijgen ze wel, riepen ze. Later ontving hij bericht dat de jongste was gepakt en zou worden aangeklaagd wegens terrorisme. Hij dacht dat zijn oudste de grens over was geglipt. De politie was nog vaak langsgekomen in de hoop hem te pakken, maar hij had al meer dan acht jaar niets meer van hem gehoord, zelfs niet via via.

Het verlies viel hem zwaar. Hij begreep dat ze in verzet waren gekomen, maar daarmee hadden ze wel hun toekomst vergooid. Als de jongste over vier jaar thuis zou komen, dan had hij niets, geen huis, geen baan. Wie zou een ex-politieke gevangene aannemen? De vader had een stukje grond voor hem gekocht. Dat was tenminste iets. Maar hij was al in de zestig en wist niet of hij hem verder kon helpen.

Pas twee jaar na zijn veroordeling had de vader ontdekt dat hij zijn zoon zou kunnen bezoeken en dat er mensen waren die hem daarbij wilden helpen. Hij mocht één keer per twee maanden één bezoeker ontvangen, alleen familie. Zijn

vrouw, die eerst niet durfde, en zijn beide dochters zijn inmiddels ook gegaan. De eerste keer was onwerkelijk: blij en verdrietig tegelijk. Ze mochten elkaar niet aanraken. Hij zat achter glas met een bewaker achter zich. Ze praatten door een telefoon: het mocht niet gaan over politiek, niet over de gevangenis, niet over de broer. Ze praatten over thuis en zijn studie. Soms was er geen bewaker die hun taal kende en dan spraken ze vrijuit over van alles. Na een half uur moest hij weer gaan. Hij gaf een cadeautje en wat geld af. De volgende dag kon hij bij goed weer nog een keer een half uurtje gaan en dan, na terugkeer, moest hij opschieten om de nachttrein naar huis en zijn werk te halen.

Spice Girls

Het was niet de bedoeling om zoveel jaar later nog een keer over hem te schrijven. Het moest gaan over die andere gevangene van Robbeneiland. Er moest een portret komen, te publiceren na zijn overlijden. Ik zou niet de enige zijn. Al ver voor het publieke aftellen begon, hadden de media hun doodsberichten opgesteld en ze afgestoft bij elke nieuwe melding over een ziekenhuisopname. Ook ik had de biografieën herlezen, de knipselmappen omgekeerd, de foto's en filmpjes nog eens bekeken en nagedacht over de juiste toon.

Robbeneiland vanaf de boot

Ik zou proberen veel te herleiden tot zijn kinderjaren in de heuvels van Transkei, waar hij had genoten van het leven in het veld en vol overgave zijn besnijdenis had ondergaan, en waar hij opgroeide, voorbestemd om raadgever te worden van de leider van de Thembu, net als zijn jong gestorven vader voor hem. Daar in Qunu moesten ook de wortels liggen van zijn traditionelere denkbeelden. Aan zijn clan ontleende hij zijn naam, Madiba. Van zijn eerste onderwijzers kreeg hij ook een 'nette', blanke naam: Nelson. Vreemd eigenlijk, dat hij die was blijven dragen.

Ik zou zijn wilde jongelingsjaren in het grote, bruisende Johannesburg in herinnering roepen. Gek op mooie vrouwen en pakken, maar nooit geld op zak. Misschien was hij toen, in die late jaren vijftig, wel zo vrij en onbezonnen als hij daarvoor en daarna nooit meer kon zijn. Het kostte hem wel zijn eerste huwelijk.

Ik zou hebben geprobeerd kort te schetsen hoe de strijd tegen apartheid zich van hem meester maakte en het Afrikaans Nationaal Congres besloot dat hij het symbool moest zijn – 'it was decided', schreef hij wat cryptisch. Eerst als de onzichtbare leider van het ondergrondse verzet. Later als de belangrijkste stem in het splendende proces wegens hoogverraad. Daarna de 27 jaren in de gevangenis, waar hij in de afzondering kon uitgroeien tot een waar icoon – de regering hielp mee door alles van en over hem te verbieden, ook zijn afbeelding. Na zijn vrijlating was hij de Regenboog-president en ten slotte de iconische waakvlam die eigenlijk niet uit mocht gaan. Daar viel een soort punt te maken.

Ik herlas ook zijn brieven uit de gevangenis. Schrijvende woorden van een zorgzame en gepijnigde vader en echtgenoot, die zijn enige zoon en zijn moeder niet naar hun graven mocht brengen en die slechts kon toezien hoe Winnie, zijn tweede, veel jongere vrouw, uiteindelijk niet bestand bleek tegen de druk die buiten de gevangenis zoveel zwaarder was: 'Op een dag zullen we (...) de zoete gedachten delen, die gedurende de afgelopen acht jaar in ons hart begraven hebben gelegen.' Hij zou nog 19 jaar vastzitten, te lang om haar te behoeden.

En dan, natuurlijk, het grote wonder na zijn vrijlating: de vreedzame omwenteling dankzij de soevereine vergevingsgezindheid die hij als geen ander tentoonspreidde. Zelfs de grootste radicalen legden zich er mokkend bij neer. Geen bijltjesdag, geen nationalisaties, geen compensatie, geen herverdeling van land. En dat ondanks alle offers, doden, vernederin-

JAC KRITZINGER

Molly Blackburn (midden) en andere leden van Black Sash, de verzetsbeweging van (aanvankelijk vooral blanke) vrouwen. Rechts: struisvogelboerderij in Oudtshoorn

gen, achterstelling, uitbuiting. Wonder was nog een klein woord.

Maar ik zou me ook hebben afgevraagd waarom hij zich als president inliet met zoveel profiteurs. Waarom hij, in zijn kleurige hemden, een eindeloze rij sterretjes, atleten, politici en bobo's uit alle windstreken ontving. Voor grof geld mochten ze met hem op de foto. De Spice Girls! Zag hij niet hoe intussen zijn kameraden van het ANC een eenpartijstaat vestigden, waarin zij zichzelf verrijkten? En hoe zat het met zijn laatste, zes uur durende toespraak tot het partijcongres in Mafikeng, waarin hij opeens in versleten revolutionair jargon hard uithaalde naar al degenen, met name de blanken, die het waagden de alleenheerschappij van het ANC te bekritisseren? Was dat ook Mandela? Of was hij niet zozeer de leider, maar veeleer een strijder, voor alles trouw aan de beweging? Daarbij zou ik de liefdevolle maar pijnlijke open brief van Breyten Breytenbach uit 2008, bij zijn negentigste verjaardag, aanhalen: 'Ik wil je mijn diepe genegenheid betuigen, je lijkt in zoveel opzichten op mijn vader – koppig, op het obsti-

GIDEON MENDI/GOORBESH/HT

nate af, trots, eerzaam, autoritair, eerlijk, maar ook met een sterk vermogen tot liefde en intense trouw en vermoedelijk ook met gevoel voor de komische absurditeit van het leven.'

De Afrikaner dichter, die zelf zeven jaar in de gevangenis had gezeten voor zijn aandeel in het verzet, kwam omzichtig tot zijn punt: de belofte van vrijheid is voor de meesten verre van ingevuld. De ongelijkheid is alleen maar toegenomen. Het criminele geweld is epidemisch. Het onderwijs is wrak. Het bestuur is vermolmd door corruptie en incompetentie. Rassen staan tegenover elkaar. En miljoenen leven nog steeds in een krot zonder water of elektriciteit. 'Ik moet u deze verschrikkelijke tijding brengen, mijn oude en eerbiedwaardige leider,' schreef Breytenbach. Hij zei dat hij hem geen verwijt wilde maken, maar vroeg hem toch waarom hij achter zijn onpeilbare glimlach bleef zwijgen. En terloops vroeg de dichter: 'Dacht u misschien dat u slechts een instrument was ten tijde van een bijzonder historisch moment?' Het is een vraag waar misschien ooit een antwoord op komt, als een echte biografie de mens van het icoon zou kunnen onderscheiden. Maar dit zou slechts een artikel zijn waarin zonder afbreuk te doen aan al het goede, het meer dan indrukwekkende, alleen de kritische vra-

gen aangehaald zouden worden. Daarbij werd ik niet gehinderd door enige persoonlijke ervaring met hem. Ik had niet de kans gehad geheel te bezwijken voor zijn magische charisma, dat volgens velen van nabij nog groter was.

Eigen logica

De gedachte aan hem riep wel persoonlijke herinneringen op aan die vader, op weg naar Robbeneiland, en aan andere Zuid-Afrikanen die ik ooit wel had ontmoet en die een diepe indruk op me hadden gemaakt. Zou het stuk beter over hen kunnen gaan? Zij maakten net zo goed deel uit van de geschiedenis van strijd om dat verschrikkelijke, ingewikkelde en wonder-schone land. Mandela was hún icoon, maar zonder hen, hun offers, was hij niets geweest. In een kartonnen doos op zolder zitten de knipsels met hun verhalen. Ik was in 1983 voor het eerst naar Zuid-Afrika gereisd als buitenlandredacteur van *Trouw*, op een toeristenvisum. Ik had vier weken lang ongemoeid het land doorkruist van Crossroads tot Nelspruit en van Transkei tot Bophutatswana. Ik pendelde tussen de strikt gescheiden werelden van zwart en wit. Het viel eigenlijk niet te bevatten, maar ik probeerde er toch over te schrijven. De diplomaten op de ambassade in Den Haag waren laaiend toen het eerste artikel hun onder ogen kwam en zij beseften dat mijn visumaanvraag erdoorheen was geglijpt.

Vreemd genoeg kreeg ik twee jaar later, zonder verdere toelichting, opeens wel een journalistenvisum. En dus bezocht ik in Kaapstad de vader van de gevangene – Mandela zelf was drie jaar eerder, in 1982, overgebracht naar de Pollsmoor-gevangenis op het vasteland, het begin van een nog lange weg naar vrijheid. De volgende morgen was ik de heuvel van Seepunt opgelopen en zag hoe het veer zich losmaakte van de kade en koers zette naar het eiland; een vader ging naar zijn zoon.

Daarna reisde ik door naar Oudtshoorn, een stadje op het platteland van de Westelijke Kaap, in een vlakke omzoomd door de Oudtenietkwaberge in het zuiden en de Grootswartberge in het noorden. Daar ontmoette ik de tweede man aan wie ik 28 jaar later moest denken: Reggie Oliphant.

Wat er in de townships buiten de grote steden gebeurde was heftig, maar daar waren camera's bij. Wat er in plaatsen als Oudtshoorn gebeurde, zag haast niemand. Er woonden toen 16.000 blanken, 25.000 kleurlingen en 5000 zwarten. Er waren wijngaarden en farms met struisvogels met hun kostbare veren, malse vlees, soepele leer en goedkope arbeiders. Alles

'Dacht u misschien dat u slechts een instrument was op een historisch moment?'

1958: de jonge Mandela, gek op mooie vrouwen en pakken

had zijn plek: de blanken in hun boerderijen en de grote huizen in het stadje, de kleurlingen in de stenen arbeiderswoningen van Bridgeton en de zwarten in de krottenwijk Bongoletu. Eigenlijk mochten de zwarte Zuid-Afrikanen hier niet zijn, want de Kaap was voorbehouden aan blanken en kleurlingen. De zwarten waren verdreven naar de thuislanden en werden geduld in de townships in het oosten en het noorden. Maar deze Xhosas waren in de oorlog hierheen gehaald om het werk van de blanken en de kleurlingen, die moesten strijden, over te nemen. En ze waren gebleven.

Blanke Afrikaners zeiden vaak dat zij de kleurlingen altijd na stonden. Ze spraken dezelfde taal en deelden dezelfde voorouders. Maar toch sloten zij ze uit als 'bastardgeslacht'. In 1950 kregen zij hun eigen status in de rassenwetten: 'Een kleurling is hij die blank noch een inboorling is.' De apartheid kende zijn eigen logica.

Voor niemand bang

Ik was via via met Reggie Oliphant in contact gekomen. Hij was 37 jaar oud en leek voor niemand bang. Hij had na de onlusten van 1976 zijn baan als leraar opgegeven en trok door het land als verkoper van schoolboeken. Maar zijn basis was Oudtshoorn en daar was hij de motor achter het Verenigd Democratisch Front, de met het ANC sympathiserende burgerrechtenbeweging die later ook verboden zou worden. Hij was betrokken bij *Saamstaan*, ons eie nuusblad. Veel berichten over boeren die hun handen niet konden thuishouden, loon inhielden of de dokter niet wilden laten komen. Omdat geen drukker in de wijde omgeving wilde of durfde, moesten ze met hun stapeltjes kranten op en neer naar Kaapstad, 400 kilometer ver. Altijd zorgden ze dat de veiligheidsgordel om was, de lampen het deden en ze niet te hard reden. Reggie Oliphant was talloze malen opgepakt, hij wilde ze niet nog een excuus geven. De gevel van het redactielokaal van *Saamstaan*

Op het politiebureau van Oudtshoorn verdween Reggie beneden in de cel

was geblakerd door brandbommen. De veiligheidspolitie was al meermalen gekomen om van alles in beslag te nemen. In 1985 was er veel geweld in heel Zuid-Afrika, ook in Oudtshoorn. Bongoletu, de kleine township aan de rand van het stadje, verkeerde in een staat van beleg. Bij de toegangswegen stonden gepantserde *hippos* en de kleinere *casspirs* van de politie. 's Nachts waren er geregeld invallen door agenten met knuppels en honden. Incident volgde op incident. Ik was er aan de vooravond van de begrafenis van drie kinderen. Zij waren, volgens bewoners, doodgeschoten toen zij het huis van een zwarte politieman, een 'collaborateur', in brand wilden steken en verrast waren door de agenten die zich in zijn huis schuilhiel. De begrafenis zou ongetwijfeld uitlopen op een nieuwe betoging en daar zou de politie weer reden in zien om... enzovoort.

Reggie Oliphant probeerde mij die dagen met zo veel mogelijk mensen in contact te brengen. Hij bracht me omzichtig naar een *plaats* waar een landarbeider me ontving in zijn huisje. In de ene kille kamer lepelden zijn vrouw en twee kinderen dikke soep bij kaarslicht. Het was er stil. De druivenoogst was gedaan, de seizoenarbeiders waren heengezonden. Hij was niet ontevreden, hij verdiende wat meer omdat hij de tractor kon besturen. De baas sloeg niet. Je moest alleen uitkijken dat je geen ongeluk kreeg: dan kon je met vrouw en kinderen meteen gaan.

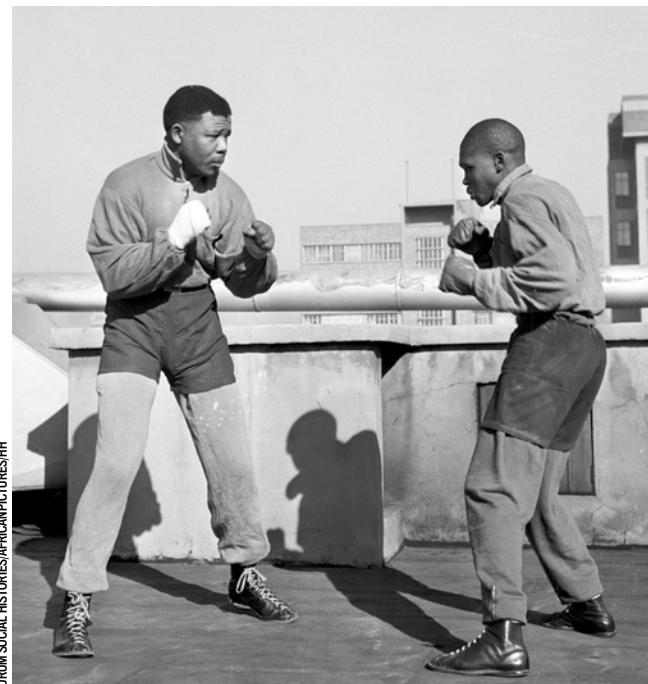
Veiligheidspolitie

De volgende morgen wilde Reggie Oliphant me naar het vliegveld brengen. We zouden nog even stoppen bij het kantoor van *Saamstaan* om wat op te halen. Hij had al snel door dat we achtervolgd werden, eerst door een gele auto, toen door een rode. Het type was bekend, maar het was vooral de afwijkende plaats van de antenne waar je ze aan herkende. Hij maakte een U-bocht, liet ze passeren en zag ze daarna ook draaien. Hij reed door naar zijn huis en wachtte ze op. Beide auto's draaiden de straat in. De groene stopte voor de wagen van Reggie. De twee kleurling-agenten bleven zitten, alsof ze er eigenlijk niet bij hoorden. Reggie keurde ze geen blik waardig. Hij kende de blanke rechercheurs die op hem afliepen, hij kende ze allemaal. De baas heette Fourie en voldeed aan alle uiterlijke kenmerken: een pens onder een lelijke, zweterige kop. Reggie was niet bang voor hem. 'Waarom rijden jullie nu weer achter ons aan? Als je wat wilt weten, vraag het me dan.' Fourie pakte hem bij de arm en zei, zonder mij aan te kijken: 'Wie is die man?' Reggie: 'Vraag het hemzelf. Hij kan spreken, hij kan zelfs Afrikaans verstaan.'

Fourie zei hem in de auto te stappen. Reggie vroeg of hij gearresteerd was en toen hij geen

antwoord kreeg, schold hij hem de huid vol: *fok en kak*, hoorde ik vooral. Fourie trok aan zijn arm, Reggie stribbelde tegen en werd daarop alsnog gearresteerd wegens verzet tegen zijn arrestatie en belediging van een ambtenaar in functie. Zijn hoogzwangere vrouw Elizabeth stormde naar buiten. Zij bleek nog beter te kunnen schelden. 'Bel mijn advocaat, bel iedereen,' riep Reggie voordat hij de auto in werd geduwd. Fourie gelastte mij ook in te stappen. De bagage werd overgeladen. Op het politiebureau van Oudtshoorn verdween Reggie beneden in de cel voor kleurlingen en werd ik naar een kamer boven geloodst. Fourie legde zijn pistool weg en keerde mijn koffer en twee tassen om. Dat ik journalist was, een visum had, dat het ministerie van Buitenlandse Zaken geheel op de hoogte was en ik een vliegtuig moest halen, boeide hem niet. Hij wilde weten wat ik aan het uitvreten was in zijn gebied. 'De veiligheidspolitie is een staat in de staat,' had een liberaal parlementslid in Kaapstad me gezegd. Het hulpje van Fourie zwaaide triomfantelijk met een exemplaar van *Saamstaan*: 'U bent hier om onrust te scheppen.' Boeken, cassettebandjes, volgeschreven notitieblokken, knipsels, fotorolletjes – alles werd bekeken en betast. Fourie besloot de aantekeningen te kopiëren. Hij sloeg geen acht

Om fit te blijven, bokste Nelson Mandela elke avond

DRUM SOCIAL HISTORIES/AFRICANPICTURES/HH

op mijn bezwaren, maar zei dat ik onderwerp van onderzoek was op grond van artikel 29 van de veiligheidswet. Wat betekende dat? Fourie: 'Dat vraagt u maar aan uw vrienden.' Ik wist het wel: artikel 29 gaf de veiligheids politie een vrijbrief om iemand die wellicht enige banden had met 'terrorisme' in de breedste zin van het woord net zo lang te verhoren, vast en incommunicado te houden als haar goeddunkte.

Na twee uur was het opeens weer voorbij. Fourie zei nog dat ik verdachte bleef, maar ik kon gaan. Kennelijk hadden de telefoontjes van Reggie's vrienden naar de ambassade hun werk gedaan. Ik was geschrokken, maar ik was maar een klein visje in het net van Fourie.

Reggie zat nog vast. Zijn vrouw bracht hem eten en hoorde dat hij op borg vrij kon komen. Zij nam 100 rand op van de bank en ging naar het gerechtsgebouw. Reggie kwam later grommend naar buiten: bijna weer een dag vermorst, terwijl er nog zoveel te doen was voor de begrafenis. Maar ik, zei hij, mocht blij zijn dat ik tenminste iets had meegemaakt van het leven hier.

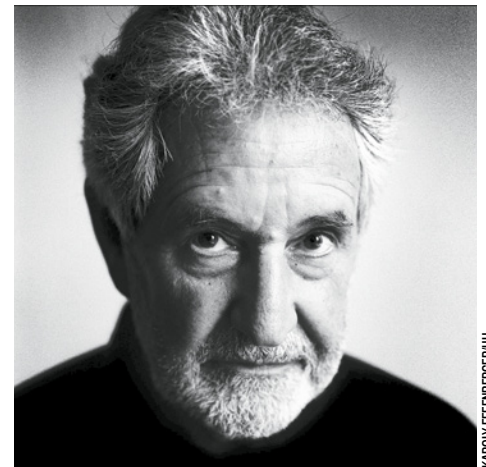
Nette, blanke vrouwen

De volgende dag reisde ik verder oostwaarts naar Port Elizabeth, aan de kust van de Oostkaap. 's Avonds at ik bij Molly Blackburn (55). Zij was een keurige dame in een mooi huis. De meesten van haar zeven kinderen waren al het huis uit. Haar man Gavin schonk een goed glas wijn. Het enige afwijkende waren misschien de brandblussers die binnen handbereik stonden. Blackburn was niet populair in conservatieve kringen. De provinciale bestuurder van de liberale blanke partij PFP was altijd een actief pleitbezorger voor gelijke rechten geweest. Ze was er kort daarvoor in geslaagd justitie te bewegen tot een onderzoek naar het bloedbad van Langa, de township nabij Uitenhage, waar troepen op 21 maart dat jaar het vuur hadden geopend op een begrafenis mars: twintig doden. Blackburn was voortdurend actief in haar provincie voor betere lonen, woningen, voorzieningen, onderwijs, zorg. Ze was enkele malen gearresteerd, maar dat leek haar niet te deren. Er waren meer nette, blanke, Engelstalige vrouwen van middelbare leeftijd die hun eigen gemeenschap trotseerden en langzaam vertrouwen wonnen onder zwarte activisten. Een van hen, Heleen Zille, zou vele jaren later burgemeester van Kaapstad worden en leider van de liberale oppositie tegen de eenpartijstaat – het ANC kan haar bloed wel drinken. Haar man schonk nog eens in, terwijl zij het oneindige landschap van onrecht en geweld schilderde. Er werd gesproken over een 'derde macht', een heimelijk verbond van leden van de veiligheidsdiensten dat buiten justitie en politie om afrekende met politieke tegenstan-

ders. De dag na het diner, 27 juni 1985, verdwenen vier bekende activisten onderweg van Port Elizabeth naar hun woonplaats Cradock. Ze werden dagen later pas teruggevonden bij het uitgebrande autowrak. Uit de autopsie bleek dat ze meermalen waren gestoken. Er wachtte weer een begrafenis.

Poseren voor open koffer

Na het diner keerde ik terug naar het Edward Hotel. Langzaam realiseerde ik me dat er spullen uit mijn kamer waren verdwenen: de tas met het fototoestel, de boeken uit mijn koffer, knipsels, alle blocnotes met aantekeningen, zelfs de toeristische gids waarin ik een paar onschuldige telefoonnummers had gekrabbeld. Alles dat slechts voor mijn werk enige waarde had, was weg. Er was alleen een enkel nummer van *Saamstaan* achtergebleven en een map met knipsels over Gatscha Buthelezi, leider van de Zoeloes, rivaal van het ANC en volgens zijn tegenstanders een marionet van Pretoria – ik zou later naar Kwazulu reizen. De politie kwam naar het hotel, maar had geen belangstelling. Er was geen spoor van braak en het personeel had niets gezien. De volgende morgen deed Molly Blackburn haar beklag bij de politiechef en schakelde de media in. Rechercheurs gingen deze keer ernstig vingerafdrukken zoeken. Ik mocht voor een open koffer poseren en haalde de voorpagina van de krant. Even was ik een

KAROLY EFFENBERGER/HH

Breyten Breytenbach schreef Mandela bij zijn 90ste verjaardag een liefdevolle, kritische brief. Onder: de familie van Reggie Oliphant tijdens de rouwdienst

beetje nieuws, ook omdat mijn hoofdredactie flink aan de bel had getrokken en de Nederlandse regering via de ambassade om opheldering had gevraagd. Maar haar aandacht werd snel afgeleid: op 9 juli sleurde de veiligheids politie activist Klaas de Jonge uit de Nederlandse ambassade in Pretoria, waar hij heen was gevlucht. Een diplomatieke rel was geboren. En

1985: de begrafenis van een man die werd vermoord tijdens rellen loopt uit de hand

1985: de begrafenis van negen vermoorde zwarten in Kaapstad loopt uit op confrontaties met de politie

in Zuid-Afrika gingen de aanslagen, de begrafenis, de betogingen, de schietpartijen en de daarop volgende begrafenis gewoon verder. Later kregen we antwoord van de ambassade op onze vragen. Ik was niet aangehouden. Ik was 'bloot uitgevra' omdat ik was gezien in gezelschap van een persoon die verdacht werd van betrokkenheid bij de 'heersende onrustsituatie te Oudtshoorn'. Het was overigens opgevallen dat ik wel vaker verkeerde in gezelschap van mensen 'die negatief onder de aandacht van de veiligheidsdiensten waren gekomen'. Jammer, ook gelet op de vorige ervaring met mij: de valse aanvraag voor een toeristenvisum. De veiligheids politie ontkende elke betrokkenheid bij de diefstal maar kon helaas ook niet de eerder in Oudtshoorn gemaakte kopieën van mijn aantekeningen teruggeven. Ze waren versnipperd zodra bleek dat zij 'geen zekerheidswaarde gehad het nie'. Ik schreef diezelfde avond het verhaal over de vader en zijn zoon op Robbeneiland uit mijn hoofd op.

Reggie Oliphant Avenue

Het bleef een onrustig jaar. President P.W. Botha kondigde de noodtoestand af in delen van het land. Daarmee werd bijna elke politieke activiteit verboden.

In hetzelfde jaar, op 28 december, stierven Molly Blackburn en collega Di Bishop bij een auto-ongeluk, toevallig op de terugweg van Oudtshoorn naar Port Elizabeth. Er kwamen meer

dan 20.000 mensen op haar begrafenis. Men sprak over 'verdachte omstandigheden'. In 1987 waren er verkiezingen. Op het laatste moment kreeg ik toch weer een visum en besloot eerst naar Oudtshoorn te gaan. Reggie Oliphant was ondergronds gegaan. Ze zeiden dat er verandering in de lucht hing. De regering wilde onderhandelen. Maar in Oudtshoorn was daar weinig van te merken. Ik ging op bezoek bij een blanke kandidaat voor de regeringspartij, Jurgens Schoenman, die een struisvogelfarm had. Hij wilde nog eens goed uitleggen dat blanken het beste voor hebben met de *bruinmense* en de *swartmense*. Ze waren gelukkig zo. Ze waren nu eenmaal anders, ze stonden dicht bij de natuur, zo wilden ze liever met hun handen eten. Ten bewijze riep hij Willem, zijn tuinman, binnen. Hij bleef met een tuinschaar in de hand in de deuropening staan. 'Deze meneer wil graag weten of jij hier gelukkig bent, Willem.'

'Baas, ik zou hier niet wezen als ik hier niet gelukkig was.'

Op 11 februari 1990 kwam Mandela vrij. In 1994 werden de eerste vrije verkiezingen gehouden, die door het ANC met een overweldigende meerderheid werden gewonnen. Mandela werd president. Molly Blackburn was al negen jaar dood. Haar man had zich teruggetrokken op een boerderij in Kwazulu-Natal. De vader van de zoon op Robbeneiland had het misschien nog meegemaakt. En Reggie Oliphant werd een trots lid van het parlement en vice-burgemeester van zijn eigen Oudtshoorn.

Tien jaar geleden, op 16 mei 2003, zat hij in zijn auto op een kruispunt in Mitchell's Plain, op de Kaapse vlakte. Enkele mannen liepen op hem af, kennelijk om hem te beroven. Een schoot hem door zijn hoofd. Reggie Oliphant was vijfenvijftig jaar. 'We hebben Mandela (...) maar de geschiedenis zal uitwijzen dat er vele anderen waren in de strijd,' zei Trevor Manuel, minister van Financiën, tijdens de rouwdienst. 'Vandaag gedenken wij het leven van een van degenen

Bladwijzer

Online bron

YouTube Spice Girls

Nelson Mandela slaat zich met humor door het persmoment met de Spice Girls heen, maar het is tenenkrommend om te zien hoe een van de zangeressen tot de conclusie komt dat de groep zich 'on the same level' met hem bevindt.

nelsonmandela.org Icoon in beeld

De curatoren van het icoon Nelson Mandela hebben een fraaie website waarop zijn levensverhaal met sterke beelden in kort bestek wordt verteld. Daar staan ook veel documenten, beeld- en geluidsfragmenten. Verwacht geen kritische kanttekeningen.

Harper's Magazine Breytenbachs brief

De dichter Breyten Breytenbach schreef in 2008 een liefdevolle maar pijnlijke open brief aan Mandela over de toestand van de natie, gepubliceerd in het Amerikaanse tijdschrift *Harper's Magazine*. 'Ik moet u deze verschrikkelijke tijd brengen. Mijn oude en eerbiedwaardige leider.'

YouTube Vrouwenverzet

Korte promotiefilm over Black Sash, de beweging van (aanvankelijk vooral blanke) vrouwen die vanaf de jaren vijftig met hun zwarte sjerpen in het geweer kwamen tegen sociale onrechtvaardigheid en bruto politie-optreden. Molly Blackburn was een van hen.

Ga naar

vn.nl/mandela

die ons hoop gaf, moed en volharding.' In Bridgeton werd een weg, uitlopend in een zandpad, omgedoopt tot Reggie Oliphant Avenue. Acht jaar later, in 2007, was ik nog een weekje in de Kaap voor een conferentie. Een bezoek aan Robbeneiland was verplichte kost. We mochten allemaal aan dek zitten. ■

'Baas, ik zou hier niet wezen als ik hier niet gelukkig was'

Na de vrijlating

Het huis waar de Baas op kracht kwam

Het eerste half jaar na zijn vrijlating in 1990 bracht Nelson Mandela door in het Saxon, een supervilla in Johannesburg. Een onwaarschijnlijke plek met een dito gastheer: de in een racistisch Afrikaans nest opgegroeide, puissant rijke Douw Steyn.

door Fred de Vries

'Nee, sorry, de Nelson Mandela Platinum Suite kunnen jullie niet zien. Er logeert momenteel iemand,' zegt de receptioniste van het Saxon Boutique Hotel. Wie? Ze glimlacht fijntjes. 'Samuel L. Jackson.' O, oké. En hoeveel kost een nachtje in de Mandela Suite? 'Vijfendertigduizend rand.' Ruim drieduizend euro.

Dus we moeten genoeg nemen met een etentje in het restaurant van het hotel in de Qunu Room, vernoemd naar het dorp in de Oostkaap-provincie waar Nelson Mandela opgroeide. Aan de muren hangen kleden met West-Afrikaanse patronen. De muziek is seventies soul, veel Marvin Gaye. We mogen ook kijken naar ingelijste tekeningen in de gang met daarop taferelen die te maken hebben met het hotel en zijn beroemde gasten. Veel Mandela in verschillende gedaanten, maar ook Bill Clinton, Kevin Spacey en Oprah Winfrey.

En wie is die wat pafferige man met dat ouderwetse haar die op vrijwel elk plaatje terugkeert? Die kruising tussen Roy Orbison en Lee Towers? Dat is Douw Steyn, de puissant rijke, selfmade Zuid-Afrikaanse zakenman die eind jaren tachtig op 36 Saxon Road zijn droom verwezenlijkte: het grootste huis van Johannesburg laten neerzetten in Sandhurst, een miniversie van Beverly Hills. De omvang, het interieur, de tuinen, de kunst, het meubilair, alles moest exotisch zijn en *larger*

than life. Dit werd geen woonhuis, dit werd een huis om te entertainen, een huis voor extravagante feesten met wereldberoemde gasten.

Verlaten labyrint

Tijdens een avondlijke rit door Sandhurst voel je je alsof je in een nabij-futuristische wereld bent beland. Je doorkruist een door de mens schijnbaar verlaten labyrint met metershoge muren, spotlights die op bewegingen reageren, spiedende videocamera's en schimmen van bewakers die in een ruimte naast elektronische toegangspoorten de nacht voorbij zien gaan.

Het Saxon Hotel verschilt van de burens in de zin dat hier levenstekenen te bespeuren zijn: er staan in het zwart gestoken portiers voor het brede gesloten hek, die de bezoeker naar zijn naam vragen en die op een lijst checken. Na een hoofdknik glijdt de poort geruisloos open en een andere portier wijst je naar de parkeergarage, waarna een witte BMW met een Saxon-nummerbord je naar de ingang van het restaurant rijdt. 'We kunnen ook lopen hoor.' De chauffeur houdt zwijgend de deur open. Tien seconden later, vijftig meter verder, stappen we bij het restaurant weer uit.

In deze supervilla van ruim vijfduizend vierkante meter bracht Nelson Mandela zijn eerste zes maanden door nadat hij op 11 februari 1990 na zevenentwintig jaar gevangenschap was vrijgelaten. Hier vond de eerste vergadering plaats van het Nationaal Uitvoerend Comité van het ANC nadat de partij op 2 februari van datzelfde jaar weer legaal mocht opereren.

'De Baas moet ergens wonen. Hij moet weg uit de drukte. Hij moet rusten'

Hier werkte Mandela aan zijn autobiografie *Long Walk to Freedom*, die vervolgens in het Saxon werd gepresenteerd. En hier vierde het ANC zijn klinkende verkiezingsoverwinning van 1994 die Mandela tot de eerste zwarte president van Zuid-Afrika zou maken.

Het was een onwaarschijnlijke plek voor een president die zich altijd beriep op soberheid en een partij die betoogde dat ze socialistisch was. En dan die gastheer: Douw Steyn, in 1952 geboren en groot geworden in een rechts, racistisch Afrikaans nest. Steyn sloeg zijn grote slag in de jaren tachtig. Voor zijn bedrijf Auto & General bedacht hij een papierloze, maandelijks verlengbare autoverzekering waarbij de tussenpersoon werd uitgeschakeld en je je door middel van een simpel telefoontje kon verzekeren. Een gouden zet, die hem, nog maar ergens in de dertig, uitzonderlijk rijk had gemaakt.

Toen het geld binnenstroomde, begon Steyn als een soort Franse president te dromen van een

De vrijlating

11 februari 1990: Mandela komt vrij. De pers wacht

Mandela verlaat de Victor Verster gevangenis

In de auto langs juichende aanhangers

Het huis van Steyn: *larger than life* en niet erg gezellig

grandios gebouw dat nog ver na zijn dood met hem in verband zou worden gebracht. Het waren toen roerige tijden in Zuid-Afrika. De noodtoestand was nog steeds van kracht. Er waren diverse oorlogen gaande: die tegen het apartheidregime en die tussen aanhangers van Inkatha en het ANC, die zich aanvankelijk vooral in het oostelijke KwaZulu-Natal afspeelde maar zich allengs ook verplaatste naar de *townships* rond Johannesburg en waarbij in de loop der jaren duizenden mensen om het leven kwamen.

Sophisticated bunch

Alle ogen waren op Mandela gericht. Kon hij het land van de afgrond redden? De tekenen dat hij vrij zou komen, waren in elk geval bemoedigend. 's Werelds beroemdste gevangene was in 1982 na achttien jaar Robbeneiland met een aantal kameraden overgeplaatst naar Pollsmore Prison bij Kaapstad. In 1987 werd bij hem tuberculose geconstateerd. Na zijn behandeling werd hij overgebracht naar de Victor Verster gevangenis in Paarl, niet langer in een cel, maar in een gevangenenhuis. Af en toe werd hij door zijn bewakers meegenomen op tochtjes door de Kaap, om hem vast een beetje te laten wennen aan het veranderde land. Onderwijl onderhandelden het ANC en het apartheidregime

druk over zijn vrijlating en over het opheffen van het verbod op zwarte politieke partijen. Delen van de Afrikaner zakenwereld onderkenden dat er dramatische veranderingen op til waren. Er werden clandestiene ontmoetingen geregeld tussen die zakenlui en de ANC-top in ballingschap. Een van die ontmoetingen vond in 1987 plaats in de Zambiaanse hoofdstad Lusaka. Een liberale politicus nodigde Douw Steyn uit ook mee te komen. En konden ze dan meteen zijn privéjet gebruiken om naar Lusaka te vliegen? Steyn vond het best. Hij wilde die 'commies' en 'terroristen' wel eens zien. Hij werd Mr. Transport. In Lusaka ontmoette hij de toekomstige president Thabo Mbeki. De twee mannen hielden allebei van een goed glas whisky en praatten tot diep in de nacht met elkaar. Steyn moest zijn ideeën over de communisten en terroristen bijstellen: dit was een *sophisticated bunch*.

Toen Mandela op 11 februari 1990 werd vrijgelaten, zat het ANC met een probleem. Waar moest Madiba wonen? Mandela zelf wilde het liefst naar zijn geboortestreek de Transkei, om de heuvels en de riviertjes te zien en het graf van zijn moeder te bezoeken. In *Long Walk to Freedom* schreef hij: 'Maar ik moest mijn droom uitstellen. Want ik begreep al snel dat

het ANC grootse plannen met mij had. En daarin was geen ruimte voor een ontspannen reisje naar de Transkei.'

Zijn huis in Soweto was geen optie. Te veel herrie, te veel gedans, te onveilig. Op dat moment herinnerde Mbeki zich die Afrikaner zakenman met die privéjet, die Mr. Transport. Kort na de vrijlating van Mandela nam hij contact op met Steyn en zei: 'De Baas moet een plek hebben om te wonen. Hij moet weg uit de drukte. Hij moet rusten.' Steyn antwoordde dat zijn huis openstond voor Mandela. Hij kon zo lang blijven als hij wilde. Het verzoek kwam zelfs als geroepen, want het droomhuis dat hij in 1989 had laten bouwen, was hem tegengevallen. *Larger than life* was het zeker, maar het was niet gezellig, niet knus. Eigenlijk wilde hij het weer meteen met de grond gelijk maken.

En toen diende zich dus die nieuwe bewoner aan, de inmiddels eenenzeventigjarige Mandela die duidelijk behoefte had aan rust. Na bijna drie decennia gevangenschap had Madiba begrijpelijk moeite om zich aan te passen aan zijn hectische, nieuwe bestaan. Hij was niet gewend aan camera's, microfoons en mensen-

'Het huis kwam tot leven. Madiba veranderde de geest van die plek'

massa's. Hij had ruimte en stilte nodig om na te kunnen denken, om zich voor te bereiden op komende, ongetwijfeld keiharde onderhandelingen met De Klerk en op een zeer waarschijnlijk presidentschap.

Het Saxon leefde helemaal op. 'Het huis openbaarde een wereld voor me vol mensen die slechts weinigen van ons ooit zullen ontmoeten. Interessante mensen liepen in en uit, staatshoofden kwamen langs, allerlei kwesties van nationaal belang werden hier onder dit dak besproken. Vanaf dat moment kwam het huis tot leven. Madiba veranderde de geest van de plek,' vertelde Steyn aan de Zuid-Afrikaanse journaliste Jo-Anne Richards die een nooit gepubliceerde historie van het Saxon schreef.

Thembu-koning

Toen Steyn Mandela voor het eerst ontmoette, viel het hem op hoe broos en zwak hij was. Hij moest worden ondersteund als hij de trap op liep. Hij sprak weinig. Voor hij een kamer in het Saxon zou betrekken, wilde hij eerst het hele huis zien, de hele tuin en al het personeel. Steyn leidde hem rond en bood hem een prach-

tig, ruim gastenverblijf aan. Mandela wees het minzaam van de hand en gaf de voorkeur aan de kleinste kamer, dicht bij de slaapkamer van Steyn en diens vrouw Liz.

Mandela kon goed opschieten met Liz. Hij voelde zich op zijn gemak bij haar. Ze spraken over koetjes en kalfjes, vaak over kinderen en kleinkinderen. Mandela had zelf zes kinderen, vier uit zijn eerste huwelijk met Evelyn Mase, van wie er twee al gestorven waren, en twee met Winnie, die hij nauwelijks kende omdat ze nog peuters waren toen hij in 1964 tot levenslang werd veroordeeld. Mandela zat vaak op de bank in de kleine lounge en Liz zat dan op het tapijt aan zijn voeten en hield zijn hand vast. Hij hield van die aanraking.

Na al die jaren van gevangenschap was Mandela vervreemd van de wereld. Hij wist zelfs niet meer hoe je een das moest knopen. Steyn hielp hem daarbij, tot hij het weer zelf kon. De gigantische tuin was Mandela's favoriete plek. Daar zat hij, kijkend en luisterend naar de vogels. Het waren kommervolle tijden. Zijn huwelijk met Winnie liep ten einde en het land balanceerde op het randje van de afgrond met allerhande moordpartijen die al dan niet door een schimmige 'derde macht' (eigenhandig opererende leden van de geheime dienst) in gang waren gezet.

Het huis van Steyn werd een soort hoofdkwartier voor de ANC-top

Voor dag en dauw stond Mandela op. Daar was hij in de gevangenis aan gewend geraakt. Hij waste zijn lepel en bord af, maakte zijn bed op en liep dan rond in de tuin en knoopte een praatje aan met wie hij tegenkwam. Hij las alle kranten, keek naar CNN, en trok zich dan terug in de kleine lounge om te werken. Hij sprak met bezoekers, vaak zakenvrienden van Steyn, en luisterde naar wat ze te zeggen hadden. Maar zodra het over politiek ging, dulde hij geen tegenspraak. Dan was hij die aristocraat die was opgegroeid aan het hof van de Thembu-koning. Hij luisterde, dacht na en gaf zijn eindoordel. Einde discussie.

Het zou achttien maanden duren eer de hoofdrolspelers in het zich ontvouwende drama –

het ANC van Mandela en de Nationale Partij van F.W. de Klerk – het eindelijk eens werden over het feit dat er serieus onderhandeld zou worden. Het huis van Steyn werd tijdens die periode een soort hoofdkwartier voor de ANC-top. Ze voelden zich er veilig. Ze konden niet worden afgeluisterd. Ze kwamen en gingen, stonden in de keuken, haalden de ijskast leeg en voerden felle onderlinge debatten.

Op 15 februari 1990 hield het Nationaal Uitvoerend Comité van het ANC zijn eerste vergadering in het Saxon. Het was nog geen twee weken nadat de partij weer legaal mocht opereren. Aan de voorkant van de villa was een grote ANC-vlag gehangen en de tafels waren versierd met de ANC-kleuren geel, groen en zwart. Het was tijdens deze vergadering dat het ANC op suggestie van communistenleider Joe Slovo besloot de gewapende strijd op te schorten. Het was geen gemakkelijk besluit. Sommige ANC'ers zagen het als een te grote concessie aan de Nationale Partij. Maar Mandela stemde in met Slovo's voorstel. In *Long Walk to Freedom* schrijft hij: 'Ik verdedigde het voorstel met het argument dat het doel van gewapend verzet was om de regering naar de onderhandelingstafel te dwingen. En dat hadden we gedaan. Het opschorten kon altijd weer teniet worden gedaan. Maar we moesten onze goede wil tonen. Na uren lange discussies kregen wij onze zin.'

Buitenlandse bezoekers die naar het Saxon kwamen om Steyn te spreken, wisten niet wat ze zagen. 'Ik was best gewend aan mensen in belangrijke posities,' zei de Britse zakenman Peter Winslow. 'Maar toen ik naar Zuid-Afrika kwam en dat huis binnenliep... Ik liep door de lobby naar de kleine lounge... En daar aan de tafel zat Nelson Mandela. Het was een surrealistische ervaring. Ik dacht dat ik normaal zou reageren, maar ik was met stomheid geslagen. We spraken over de Engelse koningin. Hij is een enorme bewonderaar van het koningschap. We praatten over de rol die zij moet spelen en hij zei dat hij begreep hoe moeilijk het is om zo'n rol te hebben.'

Hoffelijkheid en beleefdheid

Steyn zelf was vooral getroffen door Mandela's ongekende loyaliteit. Mensen die hem in het verleden hadden geholpen, konden erop rekenen dat hij ze nooit zou afvallen, ook al hielden ze er twijfelachtige politieke ideeën op na. Zo sprak Mandela in dezelfde lovende bewoordingen over de Engelse koningin als over Mouammar Khaddafi. Steyn beschreef hem als 'iemand die haast van een andere planeet leek te komen, met een open geest en een open hart'. De gastheer en gastvrouw waren bovendien erg ingenomen met Mandela's hoffelijkheid en beleefdheid. Toen de Steyns op een dag naar Australië gingen en Mandela gedag wilden zeggen, zat die net aan de telefoon in gesprek met De Klerk. De Steyns zwaaiden en liepen naar hun auto. Even later stond Mandela voor hun neus om afscheid te nemen. De Klerk moest maar even aan de lijn blijven.

Mandela knapte zienderogen op tijdens zijn verblijf in het Saxon. Hij kreeg weer vlees op zijn botten en kon zonder moeite alleen de trappen op. Ook zijn gevoel voor humor kwam terug. Op een avond voegde zich een Miss Zuid-Afrika aan de dinertafel. Ze had een lange vliegreis achter de rug en had last van een enorme jetlag. Tijdens het diner viel ze in slaap. 'Asjemenou,' zei Mandela. 'Ik kan maar beter naar bed gaan als ik haar zo erg verveel.'

Het was in het Saxon dat Mandela zijn gasten ontving nadat Zuid-Afrika zijn status van paria van de wereld van zich had afgeschud. Een van de eerste staatshoofden die toenadering zocht was de Maleisische premier Dr. Mahathir Mohamad. Hij verbleef in het Saxon, net als de president van de internationale voetbalfederatie FIFA, de Braziliaan João Havelange, die erop toezag dat Zuid-Afrika in 1992 na een jarenlange boycot weer mocht deelnemen aan internationale toernooien. Ook kwamen er delegaties Congolese rebellen, die door Thabo Mbeki waren uitgenodigd in het kader van revolutionaire verbroedering. Alles ging gepaard met copieuze maaltijden en heerlijke wijnen en whisky's.

Ook werden er grandioze feesten georganiseerd. Zoals voor de Amerikaanse actrice Whoopi Goldberg, die zich altijd duidelijk tegen apartheid had uitgesproken. Ze was in 1991 in Johannesburg voor filmopnamen van *Sarafina*. Liz stuurde de uitnodigingen. Er kwamen in totaal 480 mensen, ANC'ers, zakenlui, mensen uit de filmwereld, een wereld van bling, van diamanten en van communistische idealen. Miriam Makeba zong. Iedereen dans-

12 februari 1990: met Winnie bij Desmond Tutu

Een toespraak in Soweto na zijn vrijlating

Voor het eerst weer thuis in Soweto

te met iedereen. Het nieuwe Zuid-Afrika leek in het Saxon gestalte te krijgen. Mandela hield een speech en zei onder meer: 'Ik vertelde Whoopi zojuist dat ik het moeilijk zal vinden om mijn handen te wassen. Het gebeurt niet vaak dat wij sterfelijken iemand van haar kaliber kunnen omhelzen.'

Waarna Whoopi in haar speech antwoordde met: 'Het is een wonder om hier op een podium te staan samen met Nelson Mandela, die zijn handen niet gaat wassen. Maar stel je voor hoe moeilijk het gaat worden om bij mij in de buurt te komen na die omhelzing die ik zojuist heb ontvangen.'

En Makeba zong: 'My wonderful Mama/I need her more than ever now/My wonderful Mama/I long to kiss her wrinkled brow/I long to hold her hand once more/As in days gone by.'

Overwinningsfeest

Na zes maanden vertrok Mandela weer uit Het Saxon. Hij betrok een huis een paar kilometer verderop, in Houghton. Maar hij zou nog geregeld terugkomen naar die villa van Douw en Liz Steyn. Tijdens de scheiding van Winnie, die hij in 1992 officieel aankondigde, kwam hij regelmatig langs om rust te vinden en weer naar de vogels te luisteren. En zijn nieuwe liefde, Graça Machel, met wie hij op zijn tachtigste verjaardag in 1998 zou trouwen, stelde hij al in een vroeg stadium voor aan de Steyns. Hij belde Liz met de mededeling: 'Ik heb deze dame ontmoet en ik wil haar graag aan je voorstellen.' Hij vroeg of hij het weekend samen met haar in het Saxon kon doorbrengen, ver weg van nieuwsgierige blikken.

Ook het afrondende werk aan zijn autobiografie *Long Walk to Freedom* voltrok zich voor een groot deel in het Saxon. Mandela kwam dan langs om ongestoord aan een hoofdstuk te kunnen werken. Het controleren van de drukproeven vond eveneens plaats in het Saxon. Mandela had staan en kon niet goed meer lezen. Daarom las zijn toenmalige persoonlijke assistente Beryl Baker de hoofdstukken hardop aan hem voor, ter correctie.

Op 27 april 1994 ging Zuid-Afrika naar de stembus, blank en zwart, voor het eerst samen. Het was een wonderlijke dag met eindeloze rijen stemmers, die tergend traag naar de stemhokjes krulden. Op 2 mei erkende De Klerk zijn nederlaag. De dag ervoor hield het ANC in het Saxon al een overwinningsfeest op instigatie van Douws echtgenote Liz die tegen Thabo Mbeki zei: 'Kom we gaan een feestje bouwen want het ANC gaat winnen.'

Er waren ballonnen en een cake in de kleuren van de ingewikkelde, nieuwe Zuid-Afrikaanse vlag: het groen, geel en zwart van het ANC en het rood, wit en blauw van het oude Zuid-Afrika. Mbeki hield een speech en sneed de cake aan. De gasten waren de gebruikelijke bizarre mix van ANC'ers, communisten, conservatieve zakenlui en lokale en internationale artiesten, onder wie acteur Danny Glover, bekend van *Lethal Weapon*.

Op 15 december van datzelfde jaar verscheen *Long Walk to Freedom*. Vanzelfsprekend vond de presentatie plaats in het huis waar Mandela zo intens aan het manuscript had zitten werken. Op de gastenlijst van het Saxon stonden duizend namen; er kwamen uiteindelijk vijftienhonderd

De gasten: ANC'ers, communisten, conservatieve zakenlui en artiesten

mensen op af, een compleet *Wie is Wie* van het Nieuwe Zuid-Afrika. Het was bloedheet en er vielen geregeld mensen flauw.

Naast de gebruikelijke beroemdheden waren er ook genodigden die een bijzondere rol hadden gespeeld in het leven van Mandela. Een van hen was Lazar Sidelsky, die Mandela in 1941 aan zijn eerste baantje had geholpen bij Witkin, Sidelsky and Eidelman, een advocatenkantoor in Johannesburg. Daar werkte ook Mandela's nieuwe, politiek veel beter onderlegde kameraad Walter Sisulu. Mandela was naar Johannesburg 'gevlucht' nadat hij eerst wegens rebels gedrag van de universiteit van Fort Hare was gestuurd en vervolgens aan een gedwongen huwelijk wilde ontkomen. Het was Sisulu, die zich in 1940 al bij het ANC had aangesloten, die Mandela's politieke interesse aanwakkerde.

Ook de vrouw die hij in zijn boek als 'de vriendelijke, jonge, blanke secretaresse, mejuffrouw Lieberman' omschreef was aanwezig. Zij was degene die hem in 1941 verzekerde dat er

Traditionele doop door Xhosa-leiders na de vrijlating

21 februari 1990: de ANC-leider met Thabo Mbeki

Een feestje thuis in Soweto voor Mandela

geen rassenverschillen bestonden bij Witkin, Sidelsky and Eidelman. Maar ze vertelde hem ook dat er speciaal voor hem een nieuwe theekop was aangeschaft. Dat was de mok die hij iedere dag werd geacht te gebruiken.

Mandela hield een korte speech die hij afsloot met: 'Door de eeuwen heen, in de hele wereld, is het een komen en gaan van mannen en vrouwen. Sommigen laten niets achter, zelfs hun naam niet. Anderen laten wel wat achter: de blijvende herinnering aan de vreselijke dingen die zij anderen hebben aangedaan, de aanval op hun waardigheid, het ontzeggen van hun kansen, moorden. Iedere keer als hun naam wordt genoemd, worden we overmand door gevoelens van afkeer en afschuw. Maar er is een derde groep: mannen en vrouwen die alles hebben gegeven aan de *struggle*; om de levensomstandigheden van alle mensen, zwart en blank, te verbeteren, om hun hart wat zonnig te schenken. En dit zijn de mannen en vrouwen van wie, als hun einde nadert, we zullen kunnen zeggen: zij hebben hun land gediend. Zij hebben hun mensen gediend. Het ANC, en de hele democratische beweging in dit land, wordt geleid door mannen en vrouwen die onsterfelijkheid verdienen.'

Coke snuivende feestgangers

Op 17 juli 1998 werd het laatste grote Steynfeest in het Saxon gehouden. Daarna ging het

huis als 'boutique hotel' en conferentieoord functioneren. De Mandela Room ging Saxon Nelson Mandela Platinum Suite heten. Er werden kamers bijgebouwd en de tuin werd nog verder verfraaid. Het openingsfeest van het Saxon Hotel vond precies zestien maanden later plaats. De onvermijdelijke keur van nationale en internationale sterren was weer aanwezig, onder wie Morgan Freeman, die Nelson Mandela zou spelen in *Invictus*.

Mandela zelf ontbrak natuurlijk niet. Hij hield een lofredde op zijn voormalige gastheer. 'Het is minder moeilijk om de wereld of de samenleving te veranderen, dan het is om jezelf te veranderen. Dat is erg zwaar en ik meen dat Douw Steyn een van de weinigen is die het vermogen en de wilskracht had om zichzelf te veranderen. Hij maakte deel uit van een van de meest conservatieve gemeenschappen van dit land, die ons veel ellende heeft bezorgd. Maar hij slaagde er tijdens de moeilijkste dagen van onze *struggle* in om te zeggen: "Ik ben een mens. En het is mijn taak om wat ik heb te delen met hen die daar dankzij mijn eigen mensen nooit toegang tot hebben gehad." Tijdens een van de moeilijkste perioden van mijn leven heb ik hier een flinke tijd gewoond. En de manier waarop ik behandeld ben, brengt nog altijd prachtige herinneringen naar boven.'

Zes jaar later hielp Steyn die mythe vakkundig om zeep. Hij was inmiddels van Liz gescheiden en op een nacht lag hij in een van de Saxon-suites zijn roes uit te slapen naast een ontklede, donkerharige Italiaanse schone. Om vier uur 's ochtends werd de deur opengerukt en stormde Steyns stomdronken, blonde fiancee naar

binnen. Ze greep een champagnefles die naast het bed stond, raakte de Italiaanse ermee in haar gezicht, sloeg de fles kapot, sleepte de Italiaanse over de vloer en dreigde de 'fucking bitch' te zullen vermoorden. Een toegesnelde bodyguard voorkwam dit.

Tijdens de daaropvolgende rechtszaak deed de Italiaanse een boekje open over het Saxon als een hotel vol coke snuivende feestgangers en callgirls, en over Steyn wiens extreme drinkgedrag een akelige invloed had op zijn stemmen. Vlak voordat hij geheel tegen zijn zin in de rechtszaak moest getuigen, verwijderde Steyn voor de rechtbank met een mes zijn broekspijpen en de mouwen en goot hij een bak water leeg over zijn hoofd. Hij betrad de rechtszaal vervolgens op blote voeten. Het was erg warm, luidde de verklaring voor het bizarre gedrag. Inmiddels lijkt Steyn zich te hebben hervonden. In 2011 kocht hij een huis in Londen van 62 miljoen pond en is hij een buurman van Chelsea-eigenaar Roman Abramovich. Hoe Mandela op dit drama heeft gereageerd, weten we niet. Waarschijnlijk licht hoofdschuddend, maar vergevend. En dat weet Steyn. Hij zei ooit: 'Loyaliteit is Mandela's grote drijfveer. Hij zal nooit iemand in de steek laten die hem of het ANC in het verleden heeft geholpen.' ■

Met dank aan Jo-Anne Richards voor inzage in haar geschiedenis van het Saxon

Mandela ontmoet zijn kleinkinderen

Historisch: naast De Klerk op het podium

Oktober 1990: op bezoek in Soweto

Mandela in Nederland

Altijd goed

Een zitbank, een chrysant, een dekkater,
een brug: met de naam Mandela kun je
alle kanten op.

foto's Jan-Dirk van der Burg en Stefanie Grätz

Gemeente Arnhem:
Nelson Mandelabrug

Gemeente Den Haag:
standbeeld

Gemeente Arnhem: Nelson Mandelabrug

Vernoemd sinds 3 november 1986

Het meeste prominente onderdeel van het 'pakket maatregelen' van het Arnhemse anti-apartheidsbeleid was de nieuwe naamgeving van de Roermondspleinbrug over de Rijn. Zoals het college schreef in 1988: 'Wij denken daarmee te bereiken dat Arnhemers en bezoekers van onze stad af en toe stilstaan bij de strijd die de onderdrukte zwarte bevolking tegen het blanke apartheidsregime voert.'

Gemeente Den Haag: standbeeld

Onthulling: 25 september 2012

Desmond Tutu onthulde op 25 september een levensgroot bronzen standbeeld van Nelson Mandela aan de President Kennedylaan. Het standbeeld van de voormalig president is 3½ meter hoog en vervaardigd in opdracht van de Stichting Standbeeld Nelson Mandela Den Haag. Kunstenaar Arie Schippers heeft bijna twee jaar aan het beeld gewerkt.

Varik: de 'Madiba Chrysan'

Vernoemd sinds 31 augustus 2005

Dekker Chrysanen ontwikkelde in vier jaar een nieuwe type chrysanthe en noemde die 'Madiba', naar de stamnaam van Mandela. De 'Madiba' onderscheidt zich van andere chrysanthe-soorten door zijn 'kleinbloemigheid' – een bloemetje is ongeveer net zo groot als een madeliefje – en de lange houdbaarheid van zes weken. De officiële doop door Nelson Mandela zelf werd wegens gezondheidsredenen geannuleerd. De eerste bossen werden toen met een cheque voor het Mandelafonds naar Zuid-Afrika gevlogen. Bloemenkwekerij Van de Westeringh uit Varik kweekt nu alle Madibasorten. Op de Chrysanthenparade 2011 van de Keukenhof won de Madiba Tanga Pink de eerste prijs.

Druuten: Mandela zitbank

Vernoemd sinds 2009

Directeur Arno Gubbels van Meubelindustrie Het Anker zocht voor een nieuwe loungebank een internationale naam die in alle afzetmarkten bekend is. De atlas werd erbij gepakt, er werd gegoogeld, en toen rolde al snel de naam 'Mandela' eruit: 'De naam heeft voor ons niet iets met het product van doen. Het gaat ons om de herkenbaarheid. Het is gewoon een grote bank, die wel opvallend vaak in Afrika-leer wordt verkocht.' Als de klant aanpassingen aan de bank wenst, krijgt de bank de naam 'Nelson'.

Mandela Weewee (30)

Mandela's vader wilde zijn eerst geboren zoon 'Kunta Mandela Weewee' noemen. Op verzoek van zijn vrouw heeft hij dat omgedraaid. Mandela wordt door mensen die hem ooit één keer hebben ontmoet vaak 'Nelson' genoemd. Zijn familie en beste vrienden noemen hem 'Dilla'.

Gemeente Den Haag: Mandelaplein

Vernoemd sinds 3 november 1987

Op 17 november 1986 besloot de Haagse gemeenteraad op korte termijn tot een 'Haags anti-apartheidsbeleid' te komen. Een van de punten was om in Trans-

vaalbuurt de namen van de 'helden' van de Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog te vervangen door gesneuvelde Zuid-Afrikaanse vrijheidsstrijders. Daarvoor werd de Werkgroep Anti-Apartheid 's-Gravenhage (WAAG) opgericht. Op 17 juni 1987 bracht de WAAG advies uit aan het college. Een deel van de Boerenstraat (in de volksmond 'Boerenplein' genoemd) kon worden vernoemd naar Mandela. Het college twijfelde. Alleen voor Willem Drees was er ooit afgeweken van de regel om geen straten te vernoemen naar nog levende personen. Nog zo'n vernoeming kon voor precedentwerking zorgen. Toch werd besloten om 'bij hoge uitzondering' de vernoeming doorgang te laten vinden. Doorslaggevend argument was dat de naam 'Mandela' volgens het college 'voor alle zwarte mensen staat voor het ideaal van een non-raciaal Zuid-Afrika'. Gezien die symbolische betekenis kon er worden afgeweken van de richtlijnen.

Hellevoetsluis: Nelson Mandelalaan

Vernoemd sinds 4 november 2005

Voor een nieuwe weg in de Ravense Hoek, die met een rotonde aansluit op de Moeder Teresalaan, zocht de straatnamencommissie een nieuwe naam. De weg is te vergelijken met de Amnesty Internationallaan in Hellevoetsluis. Omdat in de Ravense Hoek veel straten zijn vernoemd naar personen die een Nobelprijs hebben ontvangen, viel de keuze op 'Nelson Mandelalaan'.

Purmerendse Scholengroep, SG Nelson Mandela VMBO

Vernoemd sinds 2007

Schooldirecteur René Visser bedacht de naam in 2007 zelf. 'Mandela staat voor begrippen als democratie, gelijkheid, emancipatie en samen. Het ideale symbool voor een vmbo-school, die ook deze begrippen hoog in het vaandel heeft staan.'

Haarlem: Nelson Mandelapark

Vernoemd sinds 24 september 1986

De directeur van de Dienst voor Volkshuisvesting in Haarlem kreeg op 23 september 1986 een brief: 'Vanuit diverse zijden is ons college benaderd over de straatnaamgeving in de Transvaalbuurt. De verering uit het begin van de eeuw voor de Boeren in Zuid-Afrika, die leidde tot vernoeming van hun voormannen, heeft plaatsgemaakt voor woede over de huidige apartheidspolitiek in dit land. Hoewel wij deze woede kunnen delen, zijn wij toch van mening dat het geen aanbeveling verdient de straten in de Transvaalbuurt andere namen te geven. Om desondanks uiting te geven aan de afkeer van het apartheidsregime hebben wij besloten het wijkpark in de Transvaalbuurt, dat het Fjord-park wordt genoemd, maar officieel geen naam heeft, de naam NELSON MANDELAPARK te geven. Burgemeester en wethouders van Haarlem.'

Berkel en Rodenrijs: dekkater 'Nelson Mandela' (4)

Nelson Mandela is de favoriete dekkater van Judith Groenewoud, eigenaresse van de Maine Coon Cattery. Groenewoud fokte in het begin met de letters van het alfabet en was al van A naar Z geweest. Toen is ze met 'thema's' voor de verschillende nesten gaan

werken. In het 'Staatshoofdennest' werden de kittens vernoemd naar Barack Obama, Golda Meir, Juliana en Nelson Mandela. De drie eerste staatshoofden werden verkocht, Nelson Mandela bleef in Berkel en Rodenrijs. Binnenkort stopt de zwarte kater met dekken. Groenewoud: 'Het zal nog een hele klus worden om een kater te vinden die aan hem kan tippen. Want mijn "Nellie" lijkt op de echte Nelson: een enorme uitstraling maar ook heel relaxed.'

Zaanstad: Mandelatraat

Vernoemd sinds 14 augustus 1986

Door de bouwwerkzaamheden bij het Houtveld hadden in 1986 vier nieuwe straten bij de Westzanerdijk een naam nodig. De raad had al eerder de wens geuit om straten in Zaanstad te vernoemen naar 'personen, die wereldbekendheid genieten door hun strijd tegen onderdrukking en overheersing'. Maar waarom altijd maar namen van mannen? vroeg raadslid Ineke Schilder-Mantel (VVD). Ze suggereerde om niet Nelson, maar diens echtgenote Winnie te eren met een straatnaam. Eja Wakker-Busquet (CDA) kwam met een compromis: vernoem de betreffende straat naar Nelson én Winnie. Burgemeester Lems en zijn wethouders namen dat idee over: 'Mandela, Nelson. (geb.1918) Zuid-Afrikaans rechter en politicus. Vanwege zijn strijd tegen de apartheid en als leider van de verzetsbeweging A.N.C. (African National Congress) is hij in 1964 gearresteerd en zit tot op heden gevangen. Internationale druk voor zijn vrijlating heeft nooit succes gehad. Om ook zijn vrouw Winnie Mandela te eren stellen wij voor de straatnaam Mandelatraat, met in kleine letters Nelson en Winnie.' In het raadsbesluit van 14 augustus zijn ook de namen Dom Helder Camaratraat, Mahatma Gandhihof en Lech Walesahof aangewezen. Zaandam is de enige plaats in Nederland waar ook Winnie Mandela nog is vernoemd. Nadat zij in opspraak raakte werden alle vernoemingen in Nederland teruggedraaid. In de Leidse wijk de Stevenshof kreeg 'Buurthuis Winnie Mandela' op 6 juni 1991 de naam 'Buurthuis Stevenshof'. In Drachten werd het Winnie Mandelaplein in 2003 hernoemd tot Laweiplein. ■

Jan-Dirk van der Burg en Stefanie Grätz werken aan 'After Mandela', een fotoboek over het Nederlandse eerbetoon aan Nelson Mandela dat op 27 september zal verschijnen bij uitgeverij Post Editions. Meer informatie op www.facebook.com/afternelsonmandela

Het is gewoon een bank, die wel opvallend vaak in Afrika-leer wordt verkocht

Varik: de 'Madiba Chrysant'

Druuten: Mandela zitbank

Mandela Weewee

Gemeente Den Haag: Mandelaplein

Hellevoetsluis:
Nelson Mandelalaan

Purmerendse Scholengroep, SG Nelson Mandela VMBO

Haarlem: Nelson Mandelapark

Berkel en Rodenrijs: dekkater 'Nelson Mandela'

Zaanstad: Mandelastraat

Amsterdam, 15 oktober 1994. Feest in Paradiso ter ere van de opheffing van de Anti-Apartheidsbeweging Nederland. Midden: Conny Braam

Anti-apartheidsactivisten
blikken terug

Tussen hoop en teleurstelling

Anti-apartheids-activisten die het ANC jarenlang door dik en dun steunden, kijken terug. Hebben ze de beweging te veel geromantiseerd?

door Anne-Lot Hoek

Leiden, donderdagmiddag 6 juni. Terwijl oud-president Nelson Mandela op sterven ligt, komen in een zaaltje van het Afrika Studie Centrum voormalige activisten, journalisten en wetenschappers bij elkaar voor wie de strijd tegen de apartheid jarenlang een levensvervulling vormde. Aanleiding is het afscheid van oud-journalist en historica Ineke van Kessel. Als ANP-verslaggeefster schreef ze in de jaren tachtig dagelijks over de ontwikkelingen in Zuid-Afrika, het land waarvan ze in de ban raakte en waarmee ze zich later als wetenschapper bezig zou blijven houden. Nu, aan het einde van haar carrière, heeft Van Kessel de oude kameraden uitgenodigd om 'in verwondering terug te blikken'.

Wat is er gebeurd met de idealen van het ANC, met de belofte van een non-rationale, rechtvaardige samenleving? 'Hebben we indertijd het ANC en de andere bevrijdingsbewegingen niet te veel geïdealiseerd en geromantiseerd,' vraagt Van Kessel zich af. Ook nodigt ze de aanwezigen uit 'zichzelf onder de loep' te nemen. 'Is het niet eens tijd voor een herwaardering van onze eigen betrokkenheid?' Van Kessels prikkelende vraagstelling is deels gebaseerd op het pas uitgekomen gerucht makende boek *External Mission: The ANC in Exile 1960-1990* van de ook aanwezige hoogleraar Stephen Ellis, die de Desmond Tutu-zetel aan de Vrije Universiteit bekleedt en

voor het boek onlangs de Recht Malan Prize voor non-fictie ontving, een van de twee meest prestigieuze literatuurprijzen in Zuid-Afrika. In zijn boek toont hij aan dat de corruptie en ondemocratische reflexen waar het ANC mee kampt, al in de organisatie besloten lagen vóór de afschaffing van de apartheid.

Stijf van de marihuanarook

De strijd tegen apartheid beleefde zijn hoogtepunt in de jaren zeventig en tachtig. Betogers gingen de straat op met leuzen als: 'Nee tegen Botha, Nee tegen Apartheid' en 'Eet geen Outspan sinaasappelen, pers geen Zuid-Afrikaan uit'. Links georiënteerde en kerkelijke actiegroepen als Komité Zuidelijk Afrika (KZA), de Anti-Apartheidsbeweging Nederland (AABN) en Kairos zetten oliegigant Shell en de politieke partijen onder druk met grootscheepse acties. Daarnaast had je actievoerders die vanuit Zuidelijk Afrika zelf meededen aan de strijd, zoals AABN-voorzitster Conny Braam. Zij verwierf grote faam met haar deelname aan de geheime Operatie Vula van de militaire afdeling van het ANC, waarvoor ze onlangs een prijs in ontvangst nam in Zuid-Afrika. Braam hielp talloze in ballingschap verkerende ANC-leiders ondergronds terug te keren naar Zuid-Afrika om het verzet tegen de apartheid te coördineren. Activist Klaas de Jonge smokkelde wapens voor het ANC de grens over. Hij werd opgepakt door de Zuid-Afrikaanse geheime dienst en toen hij in juli 1985 ontsnapte aan zijn bewakers en de Nederlandse ambassade in Pretoria in vluchtte, veroorzaakte hij een diplomatieke rel die de wereldpers haalde. Een van de aanwezigen op de bijeenkomst in Leiden, Bart Luirink, nu hoofd-

1994: Mandela bezoekt Den Haag

VINCENT MENZEL/HH

redacteur van het in Afrika gespecialiseerde *ZAM Magazine* en in de jaren tachtig werkzaam bij de AABN, herinnert zich die tijd als 'groots en meeslepend'. 'We werden heen en weer getrokken tussen de strijd daar en de euforie hier. We hadden de absolute overtuiging dat het ergens op af ging.'

Luirink had door zijn ontmoetingen met Zuid-Afrikanen die uit de eerste hand vertelden over de afschuwelijke onderdrukking door het apartheidssysteem, het gevoel zelf onderdeel uit te maken van de strijd. Zijn persoonlijke hoogtepunt was de manifestatie 'Culture in Another South Africa' in 1987 waar honderden Zuid-Afrikaanse kunstenaars en ook kopstukken van het ANC zoals voorzitter Oliver Tambo en de latere president Thabo Mbeki samen met Nederlandse activisten hun ideeën over het nieuwe Zuid-Afrika de vrije loop lieten. Maandenlang werkten Luirink en zijn collega's aan de voorbereiding van het programma, waarin grote Nederlandse namen als Jeroen Krabbé, Harry Mulisch, Lucebert en burgemeester Ed van Thijn schitterden, maar ook geëngageerde blanke Zuid-Afrikanen als Breyten Breytenbach en Nadine Gordimer. De legendarische muzikanten van de African Jazz Pioneers, die niemand in Nederland ooit had zien optreden, traden op. 'De Melkweg stond stijf van de marihuanarook en het bier. De zaal werd steeds verder opgezweept; ook ik werd meegevoerd door de enorme energie.'

Naar Luirinks gevoel was heel Amsterdam twee weken in de ban van de discussies en optredens in twintig zalen en theaters verspreid over de stad. 'Het was zo mooi en intens dat ik toen dacht: hier komen we nooit meer overheen.' Het was voor hem een schizofrene situatie: aan de ene kant de euforie en aan de andere kant het geweld dat duizenden kilometers verderop maar door bleef gaan. Terwijl de aanwezigen in Amsterdam in hogere sferen verkeerden, had Conny Braam 'gillende mensen in Swaziland aan de lijn omdat het Zuid-Afrikaanse leger daar net weer mensen had ontvoerd'.

Geweldloze strijd afgezworen

Ondanks het gemeenschappelijke hogere doel was de solidariteitsbeweging geen eensgezind gezelschap; ze reden elkaar geregeld in de welen vanuit hun verschillende politieke en ideologische opvattingen, van de Communistische Partij Nederland, de Pacifistisch Socialistische Partij en de PvdA tot aan de kerken. Naast hun ideologische achtergrond speelde het antikoloniale sentiment bij veel van de activisten een rol bij hun besluit om aan de strijd mee te doen. Zoals bij Klaas de Jonge, die door verblijf in het buitenland niet bij het afscheid van Van Kessel aanwezig kon zijn. Zijn vader, een oud-verzetsman, vocht als vrijwilliger in Indonesië voor het

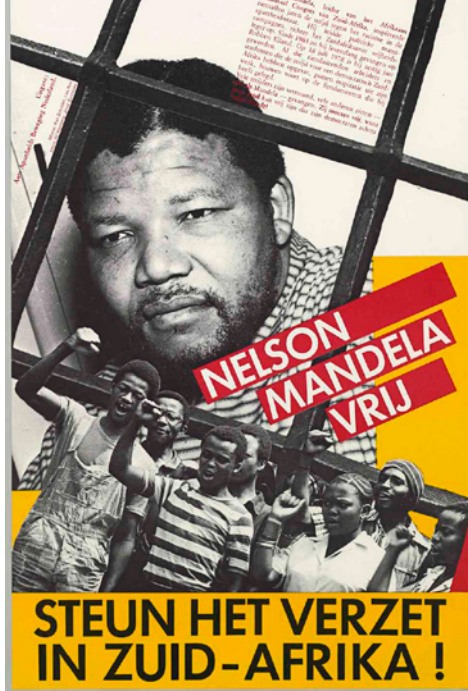
De kwestie die het diepst zit, zijn de martelingen door de Swapo-rebellen

behoud van de Nederlandse driekleur. Maar de rollen waren daar omgedraaid: in Indonesië was De Jonges vader niet de bevrijder maar de bezetter. 'Hoe kon hij dat in godsnaam doen, dat vond ik onbegrijpelijk.'

In Mozambique, waar De Jonge als socioloog onderzoek deed aan de universiteit, zag hij tijdens veldwerk hoe Renamo-rebellen, die door Zuid-Afrika werden gesteund, moordend en plunderend door de dorpen trokken. 'Verrek, dacht ik, wat zit ik hier te doen als wetenschapper? Ik kan beter het apartheidsregime bestrijden, want dat is de kern van alle ellende.' Sietse Bosgra, als voorzitter van het Komité Zuidelijk Afrika een ander kopstuk van destijds, stond al begin jaren zestig vooraan in demonstraties tegen de Franse koloniale oorlog in Algerije en de Portugese overheersing in Angola. De Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) waarin hij actief was, had de geweldloze strijd afgezworen: anticolonialisme was een hoger doel, daarvoor mocht worden gestreden. Toch was het vooral boosheid over de onderdrukking van

huidige president Jacob Zuma wil inperken om kritiek op zijn beleid te smoren. Om over de zelfverrijking van veel ANC'ers maar te zwijgen. Graaiende politici die wonen in protserige villa's en wier namen steeds maar weer opduiken in een eindeloze reeks schandalen. Toch blijkt de kwestie die het diepste zit bij een aantal van de aanwezigen, al voor de afschaffing van apart-

De strijd tegen de apartheid beleefde zijn hoogtepunt in de jaren zeventig en tachtig

zwarte Zuid-Afrikanen die deze mensen ertoe bracht zich aan te sluiten bij de strijd tegen het perfide apartheidsregime.

In kuilen onder de grond

Drieëntwintig jaar na de vrijlating van Mandela zou er aanleiding moeten zijn tot enige vreugde. Mede door de jarenlange internationale druk waar de activisten zich voor inzetten, werd het apartheidsregime op de knieën gedwongen, kwamen er vrije verkiezingen en is het land sindsdien onafgebroken geregeerd door het ANC. Toch overheerst de teleurstelling bij de aanwezigen in Leiden. Bedrukt sommen ze op wat er is misgegaan. De wijdverbreide, gewelddadige criminaliteit en corruptie al tijdens het Mandela-tijdperk, de op knoflook en bieten gebaseerde aidstherapie waar Mandela's opvolger Thabo Mbeki bij zwoor, de persvrijheid die de

heid aan het licht te zijn gekomen. Het gaat om een onderwerp dat bij het grote publiek allang is vergeten: de martelingen door bevrijdingsbeweging Swapo die voor de onafhankelijkheid van het door Zuid-Afrika bezette Namibië streed. Terwijl martelingen bij het ANC incidenteel plaatsvonden, bleek zijn naaste bondgenoot duizenden vermeende verraders en dissidenten systematisch te martelen en vaak jarenlang onder erbarmelijke omstandigheden in kuilen onder de grond gevangenen te houden.

Swapo stelde anders dan het ANC geen onderzoek in na de onafhankelijkheid.

Het dilemma was duidelijk: kon je een beweging steunen die streed voor vrijheid en mensenrechten maar het zelf niet zo nauw nam met diezelfde rechten? In 1989 gingen foto's de wereld over van vrijgelaten slachtoffers die onder de littekens zaten, duidelijk het gevolg van marteling. Toen de mensenrechtenschendingen in Nederland bekend raakten, keurde Luirink die in felle bewoordingen af in de *Anti Apartheidskrant*. Van Kessel: 'Dat artikel van Luirink viel me rauw op mijn dak. Het was de eerste keer dat ik er iets over hoorde. Ik had een vaag idee dat het er wel stevig aan toe ging in die kampen, dat soort geruchten hoorde je wel vaker, maar je besteedde er weinig aandacht aan omdat je dacht dat het Zuid-Afrikaanse propaganda was.'

Swapo deed er het zwijgen toe na de publicaties, maar vanuit het ANC werd er juist heel vijandig gereageerd, onder meer op een bijeenkomst in Wageningen die was georganiseerd door de solidariteitsbeweging en waar Van Kessel ook aanwezig was. 'De verkiezingen van Namibië stonden voor de deur en daarna die in Zuid-Afrika, dus de onthullingen werden door ANC'ers uitgelegd als een sabotageactie.'

Tussen de activisten ontstond diepe onenigheid hoe met de kwestie om te gaan. Van Kessel stoorde zich aan de kleinzielige discussie die de organisaties met elkaar voerden. KZA en Kairos, die zich meer met Swapo bezighielden dan het AABN, verscholen zich achter het argument dat ze door die betrokkenheid moeilijker kritiek op de organisatie konden leveren. Daarnaast was bij de meeste activisten de eerste reflex dat Zuid-Afrika niet in de kaart gespeeld mocht worden. 'Maar daar ging het toch helemaal niet om,' zegt Van Kessel nog steeds verontwaardigd, 'het was vreselijk wat daar was gebeurd.'

Onrustig geslapen

De gemoedelijke sfeer tijdens het afscheid van Van Kessel slaat even om als Luirink KZA'er Paul Staal aanspreekt op de houding van zijn organisatie destijds. Staal reageert als door een wesp gestoken. 'Ik heb dat wel veroordeeld. En verder wil ik er niet op ingaan, want Sietse Bosgra is hier niet zelf om zich te verdedigen.'

Uit archiefstukken en persberichten uit die jaren blijkt dat KZA nooit tot een openlijke veroordeling van Swapo is gekomen. Verder blijkt uit interviews van destijds dat Bosgra de ernst van de martelingen was ontgaan. Want terwijl volgens ooggetuigenverklaringen mensen levend onder het zand werden begraven, ledematen gebroken werden en ze hete peper in hun wonden

gesmeerd kregen voordat ze boven op elkaar in bloedhete, donkere gaten in de grond werden gemieterd, sprak Bosgra in de pers van 'een pak slaag af en toe'. In *De Groene Amsterdammer* vergoelijkte Bosgra de martelingen zelfs. Hoe moesten die Swapo-kameraden anders 'de informatie uit de mensen krijgen'? 'Ik heb dat citaat toen wel twaalf keer gelezen. Hoe kan je zoiets zeggen,' vraagt Luirink zich nog steeds af. Toch blijft de inmiddels 78-jarige Bosgra er desgevraagd bij dat hij door Swapo te blijven steunen de juiste beslissing heeft genomen. Het ging immers om de bevrijding van Namibië en bij Swapo zaten 'ook goede mensen'. Bosgra: 'Onder de troepen waren verraders. Vind je het raar dat er dan iemand op zo'n verrader begon in te slaan? Dat ging automatisch, dat mensen zeiden, geef het nou maar toe. Daarvoor hoef je geen opdracht te krijgen vanuit een hoofdkwartier.' Opmerkelijk is dat Bosgra en het Comité Zuidelijk Afrika toen en ook in de jaren die volgden nooit zelf een diepgaand onderzoek hebben gedaan naar de martelingen, terwijl het toch al snel duidelijk werd na de onthullingen dat de verklaring van 'vermeende spionnen' door Swapo aan alle kanten rammelde.

Luirink vertelt achteraf dat hij onrustig heeft geslapen van de confrontatie met Staal tijdens het afscheid van Van Kessel. 'Het herinnerde me eraan hoe onheimisch die weken na de onthullingen waren.' Er kwam veel boosheid vanuit andere solidariteitsorganisaties. 'Wij hadden het front doorbroken.'

Bosgra vertaalde Luirinks column in het Engels en stuurde die naar ANC-kantoren wereldwijd om het verraad van de kameraden aan te tonen. 'Door de Swapo-vertegenwoordiger in Londen werd ik er vervolgens van beschuldigd een CIA-agent te zijn,' zegt Luirink. 'Dat voelde eenzaam.' Voor zover hij een romantisch beeld had van voorbeeldige strijders die in Zuidelijk Afrika een heilstaat gingen oprichten, bleef daar niet veel van over. 'Het was een ontluisterende ervaring.'

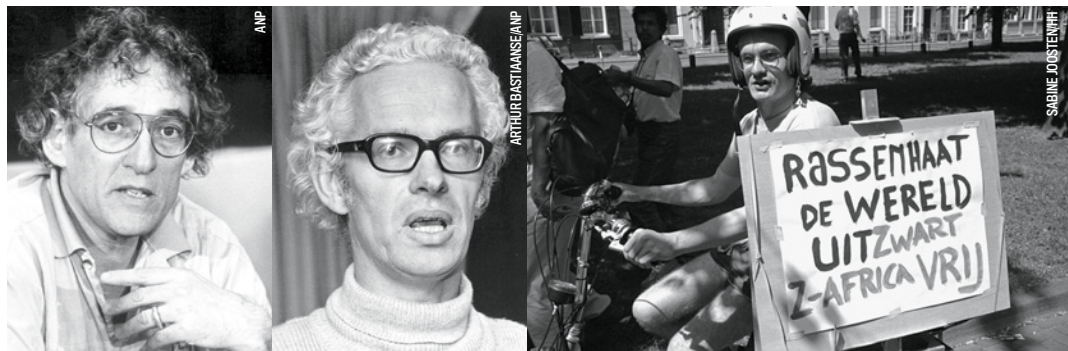
Opeens echte mensen

Hoe moeilijk het was om als sympathiserende journalist ook kritiek te leveren merkte Van Kessel toen ze een interview deed met Swapoleider Sam Nujoma. Hij vertelde dat een olieboycot van Zuid-Afrika voor hem geen prioriteit had. En dat terwijl KZA'er Bosgra met bloed, zweet en tranen juist probeerde zo'n boycot voor elkaar te krijgen. 'Dus ik kreeg een razende Bosgra aan de lijn,' zegt Van Kessel. 'Dat had ik niet zo op mogen schrijven. Ik verdedigde me door te zeggen dat Nujoma het wél zo had ge-

zegd. En dat ik er bovendien niet van gediend was dat hij me dicteerde.'

Later, toen Van Kessel naast haar journalistieke werk ook als historica ging werken bij het Afrika Studie Centrum, kreeg ze van een met de strijd sympathiserende, leidinggevende collega te horen dat ze 'niets mocht doen of schrijven' dat de bevrijdingsbeweging kon schaden. 'Als ze eenmaal aan de macht zijn, dan kunnen we ze kritisch volgen, maar daar is nu geen ruimte voor,' kreeg ze te horen.

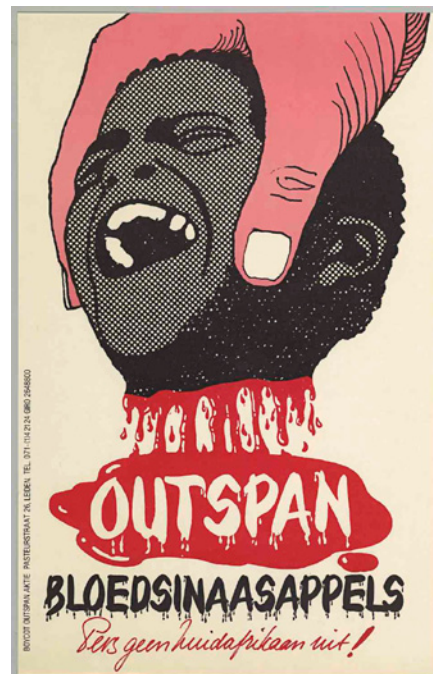
Van Kessel voelde zich ook verbonden met de strijd, maar nam zich toch voor onbevangen en

kritisch te blijven. Makkelijk was dat niet, moet ze nu eerlijk toegeven. Ook zij was geneigd 'het ANC en zijn bondgenoten te idealiseren'. Achteraf concludeert Van Kessel dat de discussie in Nederland over apartheid wel érg zwart-wit gevoerd werd. 'Het was duidelijk wie de goede en de foute waren, waarbij het Zuid-Afrikaanse regime de boeman was en de bevrijdingsbewegingen geen kwaad konden doen. Het lag er zo dik bovenop dat het niet meer spannend was. Toen ik in 1984 voor de eerste keer in Zuid-Afrika was, ging het opeens om echte mensen die niet direct in goed of slecht waren in te delen en die niet alleen maar clichés uitstootten zoals de ANC'ers die ik in Europa ontmoette.'

Een onaangename ontmoeting

Tijdens een volgende reis ontmoette Van Kessel Stephen Ellis, een man die toen al weinig last had van idealistische gedachten over bevrijdingsbewegingen. Van Kessel: 'Ellis had veel eerder dan ik die onbevangen nieuwsgierigheid alle kanten op. Ik was meer aan het filteren, niet bewust, maar dat heb ik toch gedaan.' Ellis schreef in die jaren voor *Africa Confidential*, een op dun blauw papier verschijnend Brits periodiek waarin onthullingen, nieuws en analyses stonden over politieke ontwikkelingen in Afrika en dat werd gelezen door journalisten, diplomaten en wetenschappers. Ellis had contacten met informanten uit het ANC en de Swapo en

schreef in die jaren een paar onthullende verhalen over de organisaties. Binnen de actiebeweging was hij daarom niet geliefd en werd hij zelfs afgeschilderd als een agent van de Britse of Amerikaanse geheime dienst. Braam zegt daarover: 'Als je met je publicaties consequent probeert het ANC onderuit te halen, dan kan je niet rekenen op veel steun uit het solidariteitskamp.'

Ellis vertelt het gezelschap in Leiden dat hij het was die in *Africa Confidential* als eerste kritische artikelen publiceerde over martelingen en muiterij binnen het ANC en de Swapo. In 1988 belandde er een dik pak belastend materiaal op zijn bureau, afkomstig van een informant die zowel lid was van het ANC als van de Zuid-Afrikaanse Communistische Partij. 'Ik ben die informatie gaan checken. Bij het ANC-kantoor in Londen riepen ze: "Je bent gebriefed." Toen wist ik

'Het ANC zou het helemaal anders gaan doen. Maar ze willen aan de macht blijven'

JACQUES KLOVAMP

EBBERTUS MARTENS/ANP

Links: Klaas de Jonge en Sietse Bosgra. Boven: Conny Braam biedt de Tweede Kamer een petitie aan voor de vrijlating van onder anderen Nelson Mandela

dat het geen onzin was.' Nadat hij ook over misstanden binnen de Swapo had geschreven, kwam het tot een onaangename ontmoeting in een restaurant. 'De huidige premier van Namibië, Hage Geingob, en Hidipo Hamutenya, die na de onafhankelijkheid jarenlang minister was, dreven me destijds op de heren-wc in een hoek. Ze waren zo kwaad over mijn publicaties dat ik even dacht dat ze me te lijf zouden gaan.'

Enorme carrières

Een van de andere deelnemers aan de rondetafelbijeenkomst in Leiden, historicus Jan-Bart Gewald, begint zich te ergeren aan het verloop van de discussie. 'Het lijkt er nu om te gaan dat het ANC door en door verrot is en wie dat het eerste op het spoor kwam,' zegt de in voormalig Rhodesië geboren wetenschapper die in de jaren tachtig naar Nederland vluchtte om aan zijn dienstplicht in Zuid-Afrika te ontkomen. 'Laten we er eens bij stilstaan hoe intens erg het apartheidssysteem was. Mensen die jarenlang werden vernederd en onderdrukt zijn nu vrij, laten we dat nooit vergeten.'

Gewald verwoordt daarmee precies de balans die oud-activisten proberen te vinden tussen een kritische houding naar het ANC dat ze al die jaren steunden en de hoop op een beter Zuid-

Afrika. 'Natuurlijk, ze hebben fouten gemaakt, maar toch ben ik er hartstikke blij mee dat ik heb meegevochten,' zegt Klaas de Jonge via Skype vanuit Brazilië. In dat land gaf hij nadat de apartheid was afgeschaft vijf jaar lang les. Nu is hij er terug om oude vrienden te bezoeken.

Vorig jaar bezocht De Jonge Zuid-Afrika, waar hij ANC-strijdmakers aantroef die in diepe armoede zaten. 'Dat deed me enorm pijn, ze geloofden en vochten voor een beter land. Ze zijn tussen de wal en het schip gevallen, terwijl anderen die weinig voor de strijd betekend hebben enorme carrières maken.' De Jonge is teleurgesteld over het nieuwe Zuid-Afrika. 'Het ANC zou het helemaal anders gaan doen. Maar ze willen aan de macht blijven, het is een soort eenpartijstaat die zo veel mogelijk voor de eigen leden voor elkaar wil krijgen. Daardoor lijkt Zuid-Afrika nu op ieder ander Afrikaans land dat ik ken.'

Ondanks de teleurstelling wil De Jonge niet zover gaan in zijn kritiek op het ANC als hoogleraar Ellis. Die vindt dat de huidige problemen zijn terug te voeren op het ANC in de ballingschapsjaren. De beweging was volgens hem te veel in de greep van de communistische partij, had corrupte types in de gelederen en dissidente geluiden werden de kop ingedrukt. De Jonge vindt dat Ellis te makkelijk verbanden legt tussen toen en nu. 'Hij geeft een heel goede beschrijving van wat er is gebeurd, maar het is achteraf bekeken. Hij overdrijft de negatieve invloed van de communistische partij. Daarnaast kende ik ook communisten die heel goede ideeën hadden, zoals Joe Slovo en Chris Hani. Ook legt Ellis meer dan nodig is de nadruk op mensenrechtenschendingen door het ANC. Ik wil niet zeggen dat het niet gebeurd is, maar het was oorlog, en ik geloof niet in schone oorlogen.'

Duidelijk verbeterd

Voormalige activisten mogen elkaar in Nederland in de haren vliegen over de strijd en het ANC van toen en nu, in Zuid-Afrika wordt deze

discussie niet breed gevoerd. Sterker nog, ze speelt eigenlijk vooral in het witte, academische circuit. Uit onderzoek dat Van Kessel op dit moment doet op het Zuid-Afrikaanse platteland, blijkt namelijk dat dorpingen niet het gevoel hebben dat de revolutie verraden is. 'Er mag dan te veel corruptie zijn, het gaat allemaal te langzaam en er is ook geen werk, maar tegelijkertijd is het leven van veel mensen duidelijk verbeterd. Vrijheid betekent hier een pensioen, schoon drinkwater, minder kindersterfte.'

Maar het betekent ook krijgen wat de blanken al hadden: een mooie auto, grote huizen, goeie scholen en een gazon voor de deur. Van Kessel: 'Laatst las ik interviews terug die ik afnam in 1990. "Volgende keer als je komt rijd ik in een BMW," werd er geroepen. Dat heb ik toen niet geplaatst als relevante politieke informatie, maar achteraf heeft dat wel een voorspellende waarde gehad. En dan de onderlinge jaloezie! Dat valt mij erg tegen.' Ook Braam zag oude kameraden in Zuid-Afrika achter het geld aan gaan. 'Maar ik ga daar niet met het opgeheven vingertje heen. Bij sommige mensen kwam ik en dacht ik: dit is wel een erg groot huis. Hoezo die enorme Mercedes? Dan ging ik daar gewoon niet meer langs. Ze wisten wel waarom.'

Luirink is ondanks alles niet teleurgesteld. Dat anderen dat wel zijn, wijt hij aan te hoge verwachtingen. 'De gedachte dat je het land snel op orde kan krijgen is onzin. Het systeem was zo verrot, dat gaat honderd jaar duren. En dat er ook schurken rondlopen wist ik al. Maar het is niet goed dat het ANC steeds weer allerlei beloften doet die het vervolgens niet kan waarmaken en dan gaat roepen dat het komt door de apartheid van twintig jaar geleden.'

Wat laat Mandela na? Volgens Luirink vooral een land waar het tegen alle verwachtingen in niet ontaardde in een bloedbad en waar wat door heel veel mensen als onmogelijk werd gehouden is gerealiseerd: een democratisch land met een voorbeeldige grondwet en keurige verkiezingen. Maar waar ook nog ongelofelijk veel werk te doen is. 'Dat Mandela met lede ogen zou aanzien hoe het er nu aan toegaat binnen het ANC, daar geloof ik helemaal niets van,' zegt Luirink. 'Hij was door schade en schande wijs geworden veel realistischer dan veel van zijn volgelingen. Wat er ook misgaat op dit moment, Mandela heeft wel in hoge mate bijgedragen aan het fundament van een vrij Zuid-Afrika, waarop het land kan doorgroeien.' ■

Met medewerking van Harm Ede Botje.

Stephen Ellis, 'External Mission, The ANC in exile 1960-1990', C. Hurst & co, 384 p.

Would you trust this man with your daughters?

Nelson Mandela geportretteerd
door Marlene Dumas, 2008